

אויטה וארגנינה הפרוניסיטית:

בין דיכוי לפופוליזם

דולב רהט

הסרט המוזיקלי 'אויטה' (1996) עוסק בדמותה הפרטית והציבורית של אווה פרון ובדמותו של המשטר הפרוניסטי בארגנינה (1946-1955) שבראשו עמד בעלה, חואן פרון. היצירה החלה את דרכה כמחזמר על בימות ברודוויי ב-1979. כבר עם הופעתו הראשונה של המחזמר התעניינה הוליווד בגרסה קולנועית.² הבחירה בהצגת משטר פוליטי דרך דמותה של אחת הנפשות הפועלות בו נראית כמתבקשת במקרה של המשטר הפרוניסטי, וגם במחקר האקדמי נעשו ניסיונות להסבירו כנגזרת של אישיות מנהיגיו. עם זאת, האופן בו מיושמת גישה זו בסרט לוקה בחסרונות מסוימים.

אפתח בסקירה קצרה של תולדות המשטר הפרוניסטי. לאחר מכן אציג בקווים כלליים את עלילת הסרט. בלב המאמר השוואה בין הצגת הפרוניזם בסרט להצגתו במחקר האקדמי. בסיום המאמר אציע הסבר לפערים בין שתי התמונות האלה. חואן דומינגו פרון הגיע משורות הצבא, שם הוא העפיל לדרגת קולונל. הקריירה הפוליטית שלו החלה עם ההפיכה הצבאית שהתרחשה ב-1943. בתחילה הוא שימש כמזכיר העבודה והרווחה בממשלתו של גנרל פארל (Farrrell). ב-1946 הוא התמנה לנשיא

* Evita, הופק באולפני Cinergi Pictures Entertainment. במאי: Alan Parker. שחקנים ראשיים: Madonna, Jonathon Pryce, Antonio Banderas.
² לפרטים נוספים על הפקת הסרט ראו Miller, עמ' 55-56.

ארגנטינה, ובתפקיד זה כיהן עד שהודח בהפיכה צבאית ב־1955.^א בשנותיו הראשונות נהנה פרון מתמיכה עממית רחבה שביטויה המובהק ביותר היה באוקטובר 1945, כאשר הוא נעצר על ידי בכירי הצבא שניסו לסלקו ממוקדי השלטון. ניסיון זה נכשל בעקבות התגייסותם לצדו של איגודי העובדים, התגייסות שהגיעה לשיאה בשביתות ובהפגנות המוניות ב־17 באוקטובר 1945 שבעקבותיהן נאלצו הגנרלים לשחררו ולהחזירו לתפקידו. האידאולוגיה הרשמית של המשטר, שכונתה 'חוסטיסאליזם',^ב הניפה שלושה דגלים: צדק חברתי, עצמאות כלכלית וריבונות פוליטית.

עלילה הסרט מעגלית: הוא נפתח במותה של אויטה ובאבל הפומבי שהונהג בעקבותיו, ומסתיים באותה תימה. בין שני ייצוגי המוות והאבל האלה מתוארת עליותה של אויטה מנעוריה בעיירה נידחת אל צמרת השלטון. בתחילת המסע מתוארים ניסיונותיה של אויטה להתפרנס כשחקנית ושדרנית רדיו בבואנוס איירס. ב־1944 נחלו ניסיונות אלה הצלחה בלתי רגילה, כאשר במסגרת מבצעי ההצלה בעקבות רעידת האדמה שפקדה את העיירה סן חואן, היא פוגשת בפרון. לאחר תיאור המעצר והפגנות התמיכה של אוקטובר 1945 מתואר שלטונם של בני הזוג פרון כמבוסס היטב, אם כי נשען על מידה רבה של דיכוי. אויטה מציגה עצמה כפטרוניתם של 'חסרי החולצות' (Descamisados), כפי שכוננו עניי ארגנטינה. פרון מציג עצמו כמגינם של העובדים, הפועל למען צדק חברתי. כשיא הקריירה של אויטה מוצגים מסעה המתקשר באירופה בשנת 1947 ופעילותה של "הקרן לעזרה חברתית על שם מריה אווה דוארטה דה פרון", מפעל חברתי רחב היקף שתמך בעובדים ובעניים והיה מקור לגיטימציה חשוב למשטר הפרוניסיטי. בנקודה זו אויטה מוצגת כמי שנהנית מתמיכתם והערצתם של המונים. מצד שני, לאורך כל הסרט מודגשת התנגדותה של האליטה הארגנטינית, ובפרט של הקצונה הבכירה, לנוכחותה של אויטה במוקד העשייה הפוליטית. מנקודת שיא זו מתחילה נפילתה של אויטה, עד מותה מסרטן הרוחם ב־26 ביולי 1952.

מפיקי הסרט אינם מסתירים את דעתם על הקריירה של אויטה. היא מוצגת כאופורטוניסטית הקושרת קשרים עם גברים שעשויים לקדמה וזונחת אותם לאנחות מיד כשתועלתם לקידום הקריירה שלה מגיעה לקצה. התנהגות זו אינה מיוחסת רק לאויטה, אלא גם לפרון עצמו. רעידת האדמה שהתרחשה בסן חואן מתוארת כטרגדיה, אך מנקודת מבטו של פרון מדובר ב"חגיגה" וב"הזדמנות פז" לקידום הקריירה הפוליטית שלו. בצד האופורטוניזם בולט בסרט אפיונו של הפרוניזם כדיקטטורה, הנסמכת על קליינטליזם (מערכת שבה פשוטי העם נקשרים בקשר נאמנות אישי לבעלי השררה, שמצדם, בתמורה

^א חשוב לציין כי אף שפרון הגיע לראשונה לשלטון כתוצאה משהשתתפותו בהפיכה צבאית ב־1943, כהונתו כנשיא אושרה על ידי ניצחוננו בבחירות. שאלת מידת הדמוקרטיזם של משטר זה תידון בהמשך הסקירה.

^ב השם נגזר מן המילה הספרדית Justicia, צדק.

לנאמנות הפוליטית מגינים על פשוטי העם ודואגים לצרכיהם) ועל פולחן אישיות מחד גיסא, ודיכוי מאידך גיסא.

קליינטליזם: בתור סמל לקליינטליזם נבחרה בסרט "קרן אווה פרון". הקרן מוצגת באור ביקורתי הן בגלל התנהלותה הכספית והן בגלל אופי פעולותיה. בקטע הסרט העוסק בקרן נראים פקידיה אוספים כסף מפועלים ביציאה ממפעל מתכת. בהמשך, הקטע מציג את "טענות הציניקנים" כי חלק מכספי הקרן שימשו למטרות בלתי כשרות. באשר לפעילות הקרן מודגש אופיה האקראי והבלתי שיטתי. צ'ה גווארה, הממלא בסרט תפקיד של מספר בעל עמדה ביקורתית ביותר כלפי אוויטה והפרוניזם, מציע להמונים לכתוב את חלומותיהם על פיסת נייר ולהעיפה באוויר, ואומר שאם אוויטה תרים את הפיסה, היא תשנה את חייהם לשבוע או שבועיים.

בביקורת שהסרט מותח על התנהלות הקרן יש הרבה מן האמת. מימון הקרן אכן הגיע בחלקו מאיגודי עובדים שתמכו לה את התשלום שהגיע לחבריהם עבור ימי החופשה ב-1 במאי וב-17 באוקטובר. גם על חברות הופעלו לחצים לתרום לקרן, ומספר חברות שסירבו לשתף פעולה עם הקרן אף נסגרו בשל כך. כמו כן, סכומים גדולים מכספי הקרן (וייתכן שמדובר ב-700 מיליוני דולרים), מצאו את דרכם לחשבונות בנק מחוץ לארגנטינה.

עם זאת, תמונת פעילות הקרן אינה כה חד-משמעית. חלק מפעילויות הקרן, כגון ארגון תחרויות כדורגל וחלוקת דברי מתיקה, צעצועים ושטרות כסף, אמנם היו בגדר "לחם ושעשועים" יותר מדאגה לרווחת ההמונים לטווח ארוך, וביקורת ברוח זו אף הושמעה במחקר.¹ אבל הקרן גם עסקה בבנייה ובמימון של מוסדות כגון בתי ספר, מרפאות, בתי חולים ושיכונני עובדים. גם לגבי פעילויות אלה של הקרן ניתן לטעון שיצירת לגיטימציה למשטר הייתה רכיב חשוב במוטיבציה שבבסיסן, בפרט לאור העובדה שרבים מהמוסדות האלה נקראו על שמם של אוויטה או של חואן פרון.²

בחינה רחבה יותר של המדיניות הפרוניסטית מראה כי בשנותיו הראשונות אכן היה זה משטר שהיטיב יחסית עם העובדים. בין השאר הונהגה אכיפה קפדנית יותר של חוקים הנוגעים לתנאי העסקה, ועובדי התעשייה זכו בהעלאות שכר והטבות שהגדילו את הכנסתם הראלית ב-70% בשנים 1946–1950. מצד שני, תמיכת הממשלה באיגודים הותנתה בנאמנותם. איגודים מקצועיים נדרשו לקבל רשיון מטעם הממשלה כדי לייצג את חבריהם. על האיגודים נאסר לעסוק בפוליטיקה, ופרון הוסמך להחליף מנהיגי איגודים שלא שיתפו עמו פעולה ולמנות את נאמניו במקומם. זכות השביתה הייתה כפופה לאישור המדינה, ואיגודים ששבתו ללא אישור טעמו את נחת זרועה בדמות החרמת רכוש, שימוש בשוברי שביתה, מעצרים המוניים ולפעמים אף הכרזת משטר צבאי.

את קרן אווה פרון ניתן לראות אפוא כחלק ממנגנון רחב יותר שנועד להשיג לגיטימציה למשטר; מנגנון שבו שימשו אמצעים שונים, חלקם לטווח קצר וחלקם לטווח ארוך קצת יותר. בהיכשל אמצעים אלה ליצירת לגיטימציה, שמר השלטון על יציבותו גם באמצעות דיכוי.

דיכוי: המשטר הפרוניסטי מוצג בסרט כמשטר שלידתו בהפיכה צבאית והמשכו בדיכוי. ההפיכה מתוארת בסרט במילים הבאות, מפיו של צ'ה גווארה:

ביוני ארבעים ושלוש הייתה הפיכה צבאית
מאחוריה עמדה כנופיה שנקראה GOU*
שלא חשו בצורך להיבחר
הם הקימו לעצמם מפלגה על חודו של רובה
הם היו מעט לימינו של אטילה ההוני
פצצה או שתיים, ואך מעטים התנגדו[...]
פגז הטנק מושל כאשר הדמוקרטיה נופלת[...]
האיש מאחורי הנשיא שניהל את העניינים
מעורב בדיסקרטיות רבה ברבות ממזימותיהם
היה קולנל חואן פרון, דיקטטור לעתיד
הוא החל בצבא באיטליה וכך
ראה את עליית מוסוליני מן השורה הקדמית
אני מניח שיעשה דבר דומה במוקדם או במאוחר. (תרגום שלי, ד"ר)

במקביל לשיר מוקרנות תמונות שבהן מוצגות כניסת כוחות הצבא לבואנוס איירס ודיכוי מתנגדי ההפיכה על ידי הכוחות החמושים באלימות רבה, תוך שימוש בסוסים ובגז מדמיע. תיאורים דומים של דיכוי מתנגדי המשטר חוזרים במהלך הסרט פעמים אחדות, בין השאר, בהקשר של מערכת הבחירות של 1946.

אין ספק שהמשטר הפרוניסטי לא היה דמוקרטיה ליברלית. מלבד הדיכוי של איגודי העובדים, יצוין שמאות ואולי אלפי מורים ומרצים שנחשדו בהתנגדות למשטר פוטר, ועל אחרים הופעל לחץ להצטרף למפלגה הפרוניסטית. ואולם, שאלת קיומן של בחירות חופשיות והוגנות ושל דמוקרטיה פרלמנטרית באופן כללי היא מורכבת יותר, ובמחקר מובעות לגביה דעות שונות. נראה כי יוצרי הסרט בחרו בגישה המייחסת לפרוניזם דיכוי קיצוני של מתנגדיו. בין החוקרים המצדדים בגישה זו יש אף הרואים בפרוניזם משטר פשיסטי.³

* Grupo de Oficiales Unidos – קבוצת קצינים מאוחדים. פרון היה ממנהיגיה של קבוצה זו.

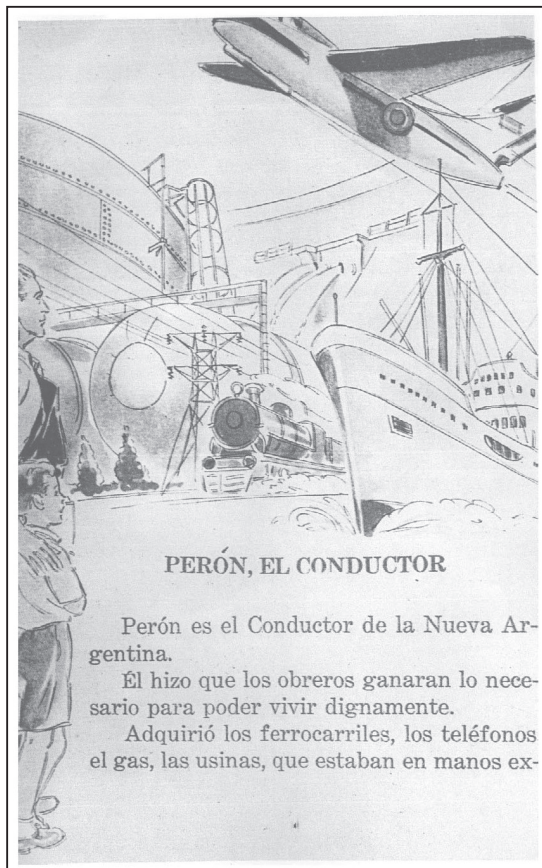
ראוי לציין כי בית הנבחרים לא היה בהכרח חותמת גומי של הפרוניסטים. כך למשל, כאשר ביקש פרוץ ב־1955 לאשר זיכיון לשאיבת נפט בפטגוניה עבור החברה האמריקאית סטנדרט אויל (Standard Oil), מתחה האופוזיציה ביקורת על החוזה, והפרוניסטים לא הצליחו להשיג את אישור הזיכיון עד נפילתם מהשלטון בספטמבר אותה שנה.

מורכבות זו אינה שוללת את אמינותן של חלק מן הרמיזות שהסרט רומז לקשרי הפרוניזם למשטרים פשיסטיים. כך למשל במסגרת הקריירה הצבאית שלו שהה פרוץ באירופה קרוב לשנתיים, מפברואר 1939 עד דצמבר 1940, שבהן ניתנה לו הזדמנות לבחון מקרוב את המשטרים הפשיסטיים באיטליה ובגרמניה, ונראה שמשטרים אלה אכן חרתו בו רושם עמוק ושימשו לו במידה מסוימות מקור השראה.⁴

הדיכוי הפרוניסטי בהקשרו הרחב: במאפיינים בעייתיים אלו של המשטר הפרוניסטי אין כדי להסביר את תמונת הפרוניזם כפי שהיא מצטיירת בסרט. גם אם נקבל את דעת המחמירים, הדיכוי הפרוניסטי מחוויר לעומת מעשי הדיכוי שנקטו משטרים אחרים שהתקיימו באמריקה הלטינית בעת העלאת המחזמר שהסרט מבוסס עליו, כגון החונטה של פינושה בצ'ילה (1973–1990) או זו של ויד'לה בארגנטינה (1976–1983). להבדיל מחופש העיתונות היחסי ששרר בארגנטינה הפרוניסטית, בצ'ילה סגרה הממשלה שלושה מארבעת העיתונים העיקריים, והטלוויזיה הוכפפה לשליטת הממשלה. מפלגות רבות הוצאו אל מחוץ לחוק; האוניברסיטאות הוכפפו למשטר צבאי; הוטלה צנזורה על מוזיקה ועל ספרים; רצח מתנגדי משטר היה תופעה נפוצה, ובהפגנה אחת, באוגוסט 1983, נהרגו 26 מפגינים. במקום בחירות הונהגו משאלי עם.⁵

בסרט שלפנינו המשטרים האכזריים האלה אינם מוזכרים ולו ברמז, אף שסביר שלאור קרבתם בזמן להעלאת המחזמר הם היו קרובים לעולמם של צופיו הרבה יותר מחלק מהסמלים המוצגים בסרט ללא הסבר. דוגמה לכך היא התאריך 17 באוקטובר 1945, שספק גדול אם הצופה האמריקאי הממוצע, שאליו כוונה היצירה בגלגוליה השונים, מודע לחשיבותו של תאריך זה בתולדות הפרוניזם.

לחתירתו של משטר זה תחת ההגמוניה הכלכלית והפוליטית של מעצמות המערב. משלושת עקרונות החוסטיסיאליזם צופי הסרט נחשפים בעיקר לצדק החברתי. מחויבות הפרוניזם לעצמאות כלכלית ולריבונות פוליטית נדחקות לשוליים. המאבק נגד דריסת הרגל החזקה של בריטניה בארגנטינה מוזכר בסרט ברמזים בלבד: בקטע אחד נראית אוויטה כשהיא מתחככת בבני האליטה בחצר של בית אחוזה. בהמשך, כשהיא שרה את המילים "היא [אוויטה] פשוט תתפוס את השליטה כאשר תיעלמו", נראית אוויטה לבדה, לנוכח דגל בריטניה המתנוסס על הבית. מאוחר יותר פרוץ אף זוקף לזכותה את סילוקם של הבריטים מארגנטינה. ואולם, סמלים אחרים של חתירתה של ארגנטינה לעצמאות כלכלית ופוליטית נעדרים לחלוטין מן הסרט. התביעה המחודשת של ארגנטינה על איי

איור מספר לימוד לכיתה ב, הממחיש את תפקידו של פרון כמנהיגה של ארגנטינה החדשה, שבזכותו העובדים יכולים לחיות בכבוד, ואת החשיבות של רכישת מסילות הברזל, הטלפונים הגז והמפעלים למטרה זו. אלמנט זה של החוסטיסיאליזם נעדר מן הסרט מקור: רייזן ורייזן (1995), עמ' 79

מלווינס (Malvinas) (המוכרים יותר כאיי פוקלנד), אף היא נעלמה כלא הייתה. בולטת עוד יותר בהיעדרה קנייתה של מערכת הרכבות הארגנטינאית מבריטניה. עסקה זו, שערכה הכלכלי התגלה כמפוקפק ביותר, הפכה לסמל לפועלו של פרון למען עצמאותה הכלכלית של ארגנטינה ולמדיניות אשר מונעת מפטריוטיות יותר מאשר משיקולים כלכליים.⁶ אף כי ניתן אולי לטעון שעניינים אלו אינם זוכים למקום מרכזי יותר בסרט משום שלא עמדו בראש מעינייה של אויטה, מדובר ביסודות חשובים מאוד של הפרונויזם. בהתעלמו מהם הסרט מציג תמונה לוקה בחסר של תופעה היסטורית זו.

בשונה מהפרונויזם, משטרו של פינשושה בצ'ילה נקט בצד הדיכוי מדיניות נאו-ליברלית מובהקת, שבין מרכיביה פתיחת השוק לתחרות בין-לאומית והקטנה משמעותית של מעורבות המדינה בכלכלה, לרבות ביטול הפיקוח על המחירים ועל השימוש באדמות. בנוסף יזם משטר זה הפרטות בקנה מידה רחב, בפרט של שירותי רווחה ובריאות. בד בבד

הידקה צ'ילה את קשריה הכלכליים עם אמריקה הצפונית ופרשה מהסכמי סחר לטינו-אמריקנים.

לנוכח ההבדלים בין שני המשטרים קשה להשתחרר מן הרושם שחלק מן האנטגוניזם של יוצרי הסרט למשטר הפרוניסטי נובע לא רק מהיותו משטר דכאני שראשיו היו נגועים באופורטוניזם. נראה שהיותו של המשטר משטר פופוליסטי שנמנע משיתוף פעולה מלא עם האינטרסים של מעצמות המערב והיחסים המתוחים בין ארגנטינה לארצות הברית בתקופה הנידונה, שהוחמרו עוד יותר עקב הסנקציות שארצות הברית הטילה על ארגנטינה, עשויים להיות גורמים חשובים לא פחות בעיצוב דמותו של המשטר כפי שהיא משתקפת בסרט.

מראי מקום

1	Lewis 1990, עמ' 202–203.	4	Lewis 1990, עמ' 137–139.
2	עוד על בניית הלגיטימציה למשטר על היבטיה	5	Ackerman & DuVall, עמ' 279–302.
3	השונים, ובעיקר במערכת החינוך ראו ריין וריין.
לדעה זו ראו Lewis 1980.	6	על קניית מערכת הרכבות ותשתיות חשובות אחרות ראו Lewis 1990, עמ' 193–195.

מקורות

ריין, אסתי, וריין, רענן. "ספרי הלימוד הפרוניסטיים ועיצוב 'ארגנטינה החדשה'". זמנים 54, (1995), 75–89.

ריין, רענן. פופוליוזם וכריזמה: ארגנטינה הפרוניסטיה, 1943–1955. תל אביב, 1998.
Ackerman, Peter & DuVall, Jack. *A Force More Powerful: A Century of Nonviolent Conflict*. New York, 2000.

Lewis, Paul H. "Was Peron a Fascist? An Inquiry into the Nature of Fascism." *The Journal of Politics* 42(1), (1980): 242–256

Lewis, Paul H. *The Crisis of Argentine Capitalism*. Chapel Hill, NC, 1990.

Miller, Marc. "Of Tunes and Toons: The Movie Musical in the 1990s'." In: Wheeler Winston Dixon (Ed.) *Film Genre 2000: New Critical Essays*. Albany, 2000.